

בדין מזיק שעבוד של חברו וזכויות השתמשות

- זה העובד כוכבים! אלא לאו לגופיה, וקאמר רחמנא: אתם קונין מהם אפילו גופיה. פריך רב אחא, אימא: בכספא ובטבילה! קשיא.

ז. תלמוד בבלי בבא קמא לג:

שחטו ונתנו במתנה - מה שעשה עשוי. בשלמא נתנו במתנה מה שעשה עשוי - לרדיא, אלא שחטו, לייתי ולשתלם מבשריה! דתניא: חי - אין לי אלא חי, שחטו מנין? ת"ל: ומכרו את השור, מ"מ! אמר רב שיזבי: לא נצרכא אלא לפחת שחיטה. אמר רב הונא בריה דרב יהושע, זאת אומרת: המזיק שעבודו של חברו - פטור. פשיטא! מהו דתימא, התם הוא דא"ל: לא חסרתין ולא מידי, דא"ל: זיקא בעלמא הוא דשקלי מינך, אבל בעלמא ליחייב, קמ"ל. הא נמי רבה אמרה! דאמר רבה: השורף שטרותיו של חברו - פטור! מהו דתימא, התם הוא דא"ל: ניירא בעלמא קלאי מינך, אבל היכא דחפר בה בורות שיחין ומערות ליחייב, קמ"ל, דהא הכא כמאן דחפר בה בורות שיחין ומערות דמי, וקאמר: מה שעשה עשוי.

ח. תלמוד בבלי בבא קמא מח:

נפל לבור והבאיש מימיו - חייב. אמר רבא: לא שנו אלא שהבאיש בשעת נפילה, אבל לאחר נפילה - פטור; מ"ט? הוי שור בור, ומים כלים, ולא מצינו בור שחייב בו את הכלים. הניחא לשמואל, דאמר: כל תקלה בור הוא, אלא לרב דאמר: עד דמפקר ליה, מאי איכא למימר? אלא אי איתמר הכי איתמר, אמר רבא: לא שנו אלא שהבאיש מגופו, אבל הבאיש מריחו - פטור; מאי טעמא? גרמא בעלמא הוא, וגרמא בעלמא לא מיחייב.

ט. נימוקי יוסף שם

מריחו. לאו מגופו הוא דסרחון דנבלה ממילא אתיא ליה וגרמא בעלמא הוא שהנפילה גורמת לסרחון שיבא: הריא"ף ז"ל לא הביאה בהלכות ונראה דטעמא משום דסבר דרבא לטעמיה דאמר לעיל בשלהי פ' כיצד [דף כו ב] דינא דגרמי פטור ואנן קי"ל כמאן דדאין דינא דגרמי וכתב הרא"ה ז"ל בשם רבו ז"ל שזה אינו דודאי לא נאמר כן אלא על האדם אבל בבהמה דברי הכל פטור שלא חייבה תורה על הכשר נזקי בהמה כדכתיב איש בור ולא שור בור וה"ה לשאר נזקין:

י. שולחן ערוך חושן משפט שפו, א

קיימא לן כרבי מאיר דדאין דינא דגרמי. (ודוקא צאדס חייב דינא דגרמי, אבל בצנעה, לכולי עלמא פטור) (נ"פ הפריה). לפיכך הדוחף מטבע של חברו עד שירד לים, חייב, אף על פי שלא הגביהו. וכן הפוחת מטבע של חברו והעביר צורתו, חייב, אף ע"פ שלא חסרו. והמוכר שטר חוב לחברו וחזר ומחלו, דקי"ל שהוא מחול, צריך לשלם ללוקח, כמו שנתבאר בסימן ס"ו.

יא. קונטרס דינא דגרמי

ולפום הך סברא שורו שהדליק את האש ושרף שטרותיו של חברו או אפילו קרען או מחקן פטור דגרמת שורו הוא, ומסתברא דחייב ושאיני גרמא דריחא דממילא אתיא, מהך דהכא דמעשה שורו הוא אף על פי שהפסד הוא גרמא.

א. תלמוד בבלי בבא קמא ט:

ת"ר: חומר בשור מבבור, חומר בבור מבשור; חומר בשור מבבור, שהשור משלם את הכופר, וחייב בשלשים של עבד, נגמר דינו אסור בהנאה, ודרכו לילך ולהזיק, מה שאין כן בבור; חומר בבור מבשור, שהבור תחילת עשייתו לנזק, ומועד מתחילתו, מה שאין כן בשור.

ב. תוספות שם

מה שאין כן בבור - שאין משלם כופר וכן אש דקתני בסמוך משא"כ באש וא"ת ונילף משור ונחייבו בכופר ואף על גב דאיכא למימר שכן ב"ח דהא מסקינן לקמן בפרק כיצד (דף כו.) דאיכא כופר ברגל שמע מינה דילפינן רגל מקרן ולא פרכינן מה לקרן שכן כוונתו להזיק וחייב ברה"ר ויש לומר דאש ובור פטורין דדרשינן עליו ולא על בור עליו ולא על האש כדרשינן לקמן בסוף כיצד (שם) עליו ולא על האדם וא"ת שור ולא אדם דכתיב בבור למ"ל ת"ל מעליו וי"ל דאיצטרך שור ולא אדם לפטור עבד שנפל בתוכו או עכו"ם הקנוי לישראל.

ג. חדושי הרשב"א שם

וא"ת כיון דממעטינן בור מן הכופר מדכתיב עליו ל"ל בבור שור ולא אדם תיפוק לי מעליו, וי"ל דאצטרך לפטור אפילו מדמים משום דיש פטור מכופר וחייב בדמים כשור שנגח את העבד כדאיתא בפרק שור שנגח ד' וה' (מג.), ועוד י"ל דאצטרך שור ולא אדם למיפטר ביה עבד ערל של ישראל,

ד. תלמוד בבלי בבא קמא מג.

אמר רבה: שור שהמית בן חורין שלא בכוונה - פטור מכופר, שנאמר: השור יסקל וגם בעליו יומת, אם כופר יושת עליו, כל זמן שהשור בסקילה - בעלים משלמין כופר, אין השור בסקילה - אין בעלים משלמין כופר. איתבייה אביי: המית שורי את פלוני או שורו של פלוני - ה"ז משלם ע"פ עצמו; מאי לאו כופר! לא, דמים.

ה. רש"י שם

מאי לאו כופר - ואף על גב דאין השור בסקילה שהרי הודה ואמרו כמיתת בעלים כך מיתת השור ואדם בהודאתו אינו נהרג. לא דמים - הא דקתני משלם לאו בתורת כופר דניבעי כפרה דאפילו לא משלם נמי כגון אי לית ליה נכסי לאו בכלל עונש הוא דאין כופר בלא סקילה דשור אבל היכא דאית ליה נכסי ע"כ משלם דמים דלא גרעה מיתה מנזקין דאילו אזקיה אף על גב דאינו בסקילה בעי לשלומי ליה פחת דמיו ה"נ משלם דמיו לירושין.

ו. תלמוד בבלי יבמות מה:

אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: הלוקח עבד מן העובד כוכבים, וקדם וטבל לשם בן חורין - קנה עצמו בן חורין. מאי טעמא? עובד כוכבים גופא לא קני ליה, מאי דקני ליה הוא דמקני ליה לישראל, וכיון דקדם וטבל לשם בן חורין אפקיעה לשעבודיה; כדרבא, דאמר רבא: הקדש, חמץ, ושחרור - מפקיעין מידי שעבוד. וכו' אמר רב אויבא: לא שנו אלא בלוקח מן העובד כוכבים, אבל עובד כוכבים גופיה קני, דכתיב: וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו, אתם קונים מהם, ולא הם קונים מהם, ולא הם קונים זה מזה; ולא הם קונים מהם, למאי? אילימא למעשה ידיו, אטו עובד כוכבים לא קני ליה לישראל למעשה ידיו? והכתיב: או לעקר משפחת גר, ואמר רב: משפחת גר

יב. תלמוד בבלי בנא קמא כ.

הדר בחצר חבירו שלא מדעתו, צריך להעלות לו שכר או אין צריך? היכי דמי? אילימא בחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר, זה לא נהנה וזה לא חסר! אלא בחצר דקיימא לאגרא וגברא דעביד למיגר, זה נהנה וזה חסר! לא צריכא, בחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דעביד למיגר, מאי? וכו'.

יג. תוספות שם

זה אין נהנה וזה אין חסר הוא - אפילו בחצר דקיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר הו"מ למימר דפטור כיון שלא נהנה אף על פי שגרם הפסד לחבירו דאפילו גירשו חבירו מביתו ונעל דלת בפניו אין זה אלא גרמא בעלמא.

יד. תלמוד ירושלמי בנא מציעא ה, ג

תני הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית ואמר לא לקחתי אין לו עליו אלא תרעומת. וכו' אמר רבי יצחק הדא אמרה המבטל כיס חבירו אין לו עליו אלא תרעומת.

טו. רא"ש בנא קמא ב, ו

אילימא בחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר זה לא נהנה וזה לא חסר הוא. פ"י דה"ה נמי בחצר דקיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר דפטור כיון דלא נהנה אף על פי שגרם הפסד לחבירו דאפילו גירש חבירו מביתו ונעל הדלת בפניו אין זה אלא גרמא בעלמא ולא מיחייב אלא כשעת הגזילה וכן המקבל שדה והובירה אין חייב אלא משום דדרשינן לשון הדיוט. ואומר בירושלמי זאת אומרת המבטל כיסו של חבירו פטור ורב אלפס ז"ל כתב אבל בחצר דקיימא לאגרא צריך להעלות לו שכר ואף על גב דלא עביד למיגר דהא חסריה ממונא. וכדבריו מוכח בשמעתין שלחיה בי רבי אמי אמר וכי מה עשה זה מה חסרו ומה הזיקו משמע הא חסרו והזיקו פשיטא שחייב ומיהו כבר הוכחתי שעל החסרון אין חייב דלא הוי אלא גרמא בעלמא ואי איכא לחיוביה מהאי טעמא איכא לחיוביה משום שאכל חסרונו של זה ולא דמי לנועל ביתו של חבירו ולא דר בו או המוביר שדה של חבירו שלא בא לידו כלום מחסרון חבירו אבל זה אף על גב שלא נהנה שהיה מוצא דירה אחרת בחנם מ"מ השתא מיהא קאכל מה שחבירו נפסד וכו'.

טז. תלמוד בבלי בנא מציעא קיז.

משנה. הבית והעלייה של שנים שנפלו, אמר בעל העלייה לבעל הבית לבנות והוא אינו רוצה לבנות - הרי בעל העלייה בונה את הבית ודר בתוכה, עד שיתן לו את יציאותיו. רבי יהודה אומר: אף זה דר בתוך של חבירו, צריך להעלות לו שכר. אלא, בעל העלייה בונה את הבית ואת העלייה, מקרה את העליונה ויושב בבית עד שיתן לו את יציאותיו.

יז. תוספות שם

ויושב בבית עד שיתן לו יציאותיו - פי' בקונטרס דטעמא משום דהשתא לא נהנה דהרי עלייתו מוכנת לו וקשה דהא נהנה הוא שאין צריך לעלות ונראה דגרס ומקרה את העלייה ויושב בתוכה פי' בעליי ולא יניח לבעה"ב ליכנס בתוכו עד שיתן לו יציאותיו.

יח. תלמוד בבלי בנא קמא כ:

ת"ש, רבי יהודה אומר: אף זה הדר בחצר חבירו שלא מדעתו - צריך להעלות לו שכר; ש"מ: זה נהנה וזה לא חסר - חייב! שאני התם, משום שחרוריתא דאשייתא.

יט. נימוקי יוסף שם

וחצר דקיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר. לא הזכירוהו וכתבו בעלי התוספות ז"ל שזה פשוט הוא שהוא פטור דכמבטל כיסו של חבירו או כי אחדקיה לחבריה באנדרונא שהם פטורים והרא"ה ז"ל כתב שכל הגאונים ז"ל פה אחד אומרים שהוא חייב וכן דעת רבו ז"ל ולא דמי למבטל כיסו ולאחדקיה לחבריה דהתם גרמא בעלמא הוא אבל בכאן שדר בה ואכל פירותיו חייב בודאי תדע שאילו אכל אדם פירות חבירו חייב אף על פי שלא נהנה כלל ומיהו אילו לא דר בה אלא שסגר כל השנה פטור ע"כ לשונו וכן כתב הריטב"א ז"ל דכשלא דר בה גרמא בעלמא הוא. וכן כתב הרמ"ה ז"ל דכשדר בה חייב מידי דהוה אכל נזקים דעלמא דזה חסר וזה לא נהנה וכו'.

כ. תלמוד בבלי בנא מציעא מג.

גרמא. אמר רבה: האי מאן דגזל חביתא דחמרא מחבריה, מעיקרא שויא זוזא השתא שויא ארבעה, תברה או שתייה - משלם ארבעה, איתבר ממילא - משלם זוזא. מאי טעמא - כיון דאי איתה הדרא למרה בעינא, ההיא שעתא דקא שתי ליה או דקא תבר לה קא גזל מיניה, ותנן: כל הגזלנין משלמין כשעת הגזילה.

כא. חדושי הרשב"א בנא קמא כ.

אלא בחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דעביד למיגר. בכאן בא להזכיר שלש מדות הללו, ועוד חסר מדה רביעית והוא חצר דקיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר והרב אלפסי ז"ל כתב שהוא חייב דהא חסריה, אבל בתוס' אמרו שהוא פטור דאמר ליה מאי אהנית לי, ואי משום דאמר ליה חסרתני, לא אמרינן הכי אלא במקום דמצי אמר ליה אתהנית לך בחסרוני, ותדע לך דאי נעל דלת בפני הבעלים ולא הניחו להכנס בביתו מי מחייב כלום, ונראין לי דברי התוס' וכו' ועוד נ"ל ראייה ממה ששינונו בפרק הבית והעליה ר' יהודה אומר אף זה מעלה לו שכר ואוקימנא טעמא התם משום דזה נהנה וזה חסר משום דאיכא שחרוריתא דאשייתא ואלו סיפא קתני אלא עליון בונה את הבית והעליה על גביו ויורד ודר למטה כלומר דמעתה אינו נהנה ואם איתא כי לא נהנה מאי הוי מ"מ בעל הבית חסר ביה דהא איכא שחרוריתא דאשייתא.

כב. נימוקי יוסף בנא מציעא עא:

הרי בעל העליונה בונה וכו'. וא"ת ולמה הוא צריך לבנות הבית יכפוהו לבעל הבית לבנות דבשלמא רישא איהו לא שעבד נפשיה כיון שאמר זו אלא דשעבדיה לבית אלא סיפא יכפוהו לבנות כבר זה הקשו בירושל' [דמכילתין הלכה ד] דאמרינן התם שמענו שאין כופין כלומר ממתני' שמעינן הכי דקתני והוא אינו רוצה לבנות אלמא אין כופין

כג. קונטרס דינא דגרמי

ובגרמא נמי חייב לדברי ר"מ שהגורם כעושה מעשה דמי, וכן נמי השורף שטרות של חברו כמי שגזל כיסו של חברו וחייב אף על פי שהיא גרמא לענין הממון הכתוב בשטר, וכל המפסיד ממנו של חברו ממנו היזק ניכר הוא מאחר שאינו יכול לומר לו הרי שלך לפניך, שהרי שבת חייבה עליו תורה בדהרזקיה באנדרונא ובטליה (ב"ק פ"ה ב') אלמא היזק ניכר הוא, ואי קשיא לרבנן דלא דיניי דינא דגרמי היכי מחייב והא גורם הוא לבטלו ממלאכתו וגורם הוא לו שלא ירויח, לא קשיא דכיון דהרזקיה מההיא שעתא הוא דאפסדיה עד דפתח ליה והא אמינא דהיזק ניכר נמי הוא ובין לר"מ ובין לרבנן חייב.

כד. תלמוד בבלי בבא קמא צח.

ואמר רבה: השורף שטרו של חברו - פטור, דאמר ליה: ניירא קלאי מינך. מתקיף לה רמי בר חמא: היכי דמי? אי דאיכא סהדי דידעי מאי הוה בשטרא, ליכתבו ליה שטרא מעליא! ואי דליכא סהדי, אנן מנא ידעינן? אמר רבא: תהא במאמינו. וכו' אמר אמיר: מאן דדאין דינא דגרמי - מגבי ביה דמי שטרא מעליא, ומאן דלא דאין דינא דגרמי - מגבי ביה דמי ניירא בעלמא. הוה עובדא, וכפייה רפרם לרב אשי, ואגבי ביה כי כשורא לצלמא.

כה. נימוקי יוסף יבמות טו:

ושחרור. עשה עבדו אפותיקי לחבירו ושחררו משוחרר ופקע ממונו של מלוה. וסברא דרבוותא ז"ל שכותב שטר על דמי מדין מזיק שעבודו של חברו וכדאמרין במסכת גיטין [דף מ ב] גבי עשה עבדו אפותיקי לחבירו ושחררו וכ"ש היכא דמשתרשו ליה דמי עבד ובודאי שאם ידעו ב"ד שהוא עבדו של זה והטבילוהו שלא מדעת חייבין לשלם לו מאי דהפסידוהו מדינא דגרמי וכן דן רבו של הריטב"א ז"ל:

כו. תלמוד בבלי בבא בתרא נב:

תני רב הושעיא בקדושין דבי לוי: נעל, גדר, פרץ כל שהוא בפניו - הרי זו חזקה. בפניו אין, שלא בפניו לא? אמר רבא, הכי קאמר: בפניו - לא צריך למימר ליה לך חזק וקני, שלא בפניו - צריך למימר ליה לך חזק וקני.

כז. תלמוד בבלי בבא בתרא ק.

דאמר רב יהודה: מצר שהחזיקו בו רבים - אסור לקלקלו. ור' אליעזר, רבים במאי קנו ליה? בהילוכא, דתניא: הלך בה לארכה ולרחבה - קנה מקום הילוכו, דברי ר' אליעזר; וחכמים אומרים: אין הילוך מועיל כלום עד שיחזיק. אמר ר' אלעזר, מ"ט דר' אליעזר? דכתיב: קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה. ורבנן? התם משום חביבותא דאברהם הוא דקאמר ליה הכי, כדי שיהא נוח לכבוש לפני בניו. א"ר יוסי בר' חנינא: מודים חכמים לר"א בשביל של כרמים, הואיל ונעשה להילוך נקנה בהילוך.

כח. שו"ת הרשב"א חלק א סימן אלף כח

נשאל עוד בראובן שהשכיר בית לשמעון ומת שמעון אחר שנים או שלשה חדשים שדר בקרקע. אם בנו יכול לומר לו ביתך אני /איני/ רוצה ושכירות איני משלם לך אלא לפי חשבון שדר בו אבי? והשיב שהראב"ד פסק שהדין עם המשכיר. דכיון ששכר שמעון הבית הרי הוא כמכר גמור ונתחייב בדמים בין ידור בין לא ידור. ואף על גב דקיימא לן ישנה לשכירות מתחלה ועד סוף. מכל מקום אין השוכר רשאי לצא' משם בכל יום ויום ולחשוב עמו לשעות. אלא מחוייב הוא שלא להניח ביתו לפני זה עד זמנו. ואפילו באומר לו טרח והבא דיוורין אחרים לאו כל כמיניה. דאדרב' במשכיר סתם לשנה אין השוכר רשאי להניח לו ביתו אלא אם כן הודיעו מתחלה לפי שהוא בית או חנות או מאותם הנזכרים במציעא בפרק השואל (דף ק"א ב').

כט. מרדכי בבא מציעא פרק ששי רמז שמד - שמה

ונשאל לרבנו מאיר בלאה ששכרה בית ומתה ועתה היורשין אינן רוצין לפרוע למשכיר אלא כפי מה שדרה בתוכה או להשיב בה דיוורין שהן רוצין [*עד סוף הזמן] והשיב בקצרה אשיבכם מה שנראה בעיני אם לא נתנה כל השכירות היורשין פטורין מכל מה שלא דרה בו כיון שנאנסה כדאמרין פרק האומנין האי מאן דאגר אגירא לדוולא ואתא מיטרא פסידא דפועלים פי' כיון דהבעל הבית אניס ולא צריך לאתנויי וכו'

ל. שולחן ערוך חושן משפט שלד, א

מי שזכר בית לדור זו, ומת בתוך זמן השכירות, אין צריך לשלם לו רק מה שדר זו, דבעל הבית הוי כפועל והוי ליה להתנות (מרדכי פרק האומנין). מיהו יש חולקין (בית יוסף ב"ס ש"צ ג"ס תשובת רשב"א אלף וכו' ח וב"ח וב"ש תוספות פרק חזקת וית"ה ס' ש"כ ט, וכן משמע תשובת רשב"א שהביא הב"י סימן ש"ה). לכן אם קבל השכר כולו, אין צריך להחזיר כלום, כן נראה לי.